

УДК 82-051 Франко І.(093):37-051(477.83) “188/191”

ОДИН ІЗ ФРАНКОВОГО ПРИЗОВУ

Роман КИРЧІВ

*Інститут народознавства НАН України,
просп. Свободи, 15, Львів, Україна, 79000*

У дослідницькій і мемуарній літературі та в різних оприлюднених документальних джерелах названо сучасників Івана Франка, яких він своїм високим талантом, яскравим прикладом небуденної креативної громадянської поведінки і потужним впливом покликав до діяльності у різних сферах українського культурно-просвітнього і суспільно-політичного життя. Діяльність осіб з Франкового оточення вже певною мірою висвітлена. Однак ще чимало постатей, які належали до його прихильників і послідовників, були його кореспондентами і помічниками в різних галузях праці, діяли в силовому полі його ідей, залишається в тіні, є маловідомими. У пов’язаності з поглибленим вивченням біографії І. Франка ще чекають дослідницької уваги тисячі дотичних до його особистості листів та інших архівних документів, які містять вимовну фактологічну конкретику про сутнісну значущість печаті Франкового духу.

Однією з таких маловідомих постатей Франкового призову є, зокрема, український галицький учитель, письменник, журналіст і громадський діяч останніх десятиліть XIX – початку XX століть Павло Кирчів.

Ключові слова: співпраця, рецепція, контакти, літературна діяльність.

Павло Кирчів походив із селянської родини середньої заможності, що здавна проживала в мальовничому карпатському селі Корчині над рікою Стрий (тепер Сколівського району Львівської області). Примітною особливістю цієї родини було якесь незвичне для свого часу тяжіння до освіти. Ще неписьменний панщизняний підданий батько Олекса Кирчів намагався, щоб його діти навчилися читати і писати. Він став першим помічником у просвітніх заходах молодого отця Івана Должанського – семінарського товариша і приятеля Маркіяна Шашкевича і Миколи Устияновича, – який у 1843 році став парохом Корчина і вже в 1847 році заснував парохіяльну, а ще через кілька років домігся і державної народної школи в селі.

За порадою пароха батьки зважилися при дуже скромних селянських достатках післати на навчання до Львова найстаршого сина Тимофія (Тимка, 1845 р.н.), який став сільським учителем. За ним у Львівській гімназії і духовній семінарії навчався середущий син Теодор (Богдар, 1856 р.н.) – поет, священник і відомий громадсько-культурний діяч [див. докладніше: 47]. Народну школу в рідному селі закінчили та здобули знання самоосвітою й інші діти: Олекса (1847 р.н.), Костянтин (Кость, 1865 р.н.) і сестра Марія (Мариня, 1868 р.н.). Олекса був першим головою заснованої в Корчині 1882 р. читальні «Просвіти», а Кость став відомим і заслуженим діячем української еміграції в Америці [див.: 19, с. 77, 33, с. 354].

Павло Кирчів народився 16 березня 1862 року. Навчався в народній школі в рідному селі, після закінчення якої («либонь 1875 р.»), – як зазначає в автобіографії) брат Богдар відвіз його до Деревні в Жовківській окрузі (тепер село Жовківського району Львівської області) «до брата Тимка в науку». Останній упродовж кількох років готував його для продовження навчання в гімназії. Однак через відсутність потрібних грошей на вступний іспит, запис і утримання в гімназії у 1879 році «порішили брати, – продовжує Павло свою автобіографічну оповідь, – віддати мене до учительської семінарії, де зразу не хотіли мене прийняти задля малого зросту і молодого вигляду, а відтак прийняли на приготовчий курс і дали стипендію»¹.

З років навчання в семінарії він особливо теплими словами згадує свого учителя української мови («руського языка») Романа Заклинського – українського культурно-освітнього діяча і літератора в Галичині, який помітив літературні зацікавлення свого учня і всіляко допомагав у розвитку та поглибленні його ознайомлення з українським письменством. «Сему ж добродієві, – наголошував, – я багато завдячую, бо він запозичав мене книжками, зазнайомив з письмами Шевченка, про котрого я лиш дуже маленько чув від брата Тимка, і заохотив мене до читання оповідань Марка Вовчка...» [73].

Цей напрям розвитку семінариста підтримав і його наступний учитель української мови та літератури Омелян Партицький – український філолог, історик, письменник і громадсько-культурний діяч. Він заохотив свого учня пробувати «щось писати» – оповідання, вірші. «Спокійний його виклад, потрібне об'яснювання читаних уривків з різних авторів, поділ літератури і пояснення до різних епох отворили мені очі та відкрили зовсім інший світогляд на цілу справу писательську... Се так розпалило мене, що я конче хотів стати списателем» [73].

Перебуваючи у Львові під опікою брата Богдара, Павло з допомогою останнього запізнався в семінарські роки з визначними тогочасними діячами українського літературного і суспільно-культурного життя в Галичині – Володимиром Барвінським, Іваном Белеєм, Остапом Терлецьким і, особливо, Іваном Франком, «котрого, – за словами цитованої автобіографії, – я вже бориславські образки й інші його письма з “Молота” і “Дзвона”² дуже добре знав, ними наскрізь перейнявся і по кілька разів читав, та котрого ім'я не лише мені, але і скрізь усій молодіжи дуже імпонувало». «Певно, – зазначає при цьому, – що сі люди мало звертали на мене уваги, але для мене було доста, що я їх знав». Вказує, що найбільше наблизився до редактора журналу «Світ» (щомісячний літературно-науковий і політичний журнал, який виходив у Львові в 1881–1882 роках, головним співробітником якого був І. Франко) І. Белея, якого «дуже полюбив задля його притягаючої ввічливости, і часто заходив до нього в редакцію» [36].

¹ Тут і далі цитую й наводжу біографічні відомості П. Кирчіва з його автобіографії, написаної в січні 1893 року на прохання відомого українського вченого, професора Львівського університету Омеляна Огоновського для його багатотомної історії української літератури. Рукопис цього документа зберігається у фонді Наукового товариства ім. Шевченка Центрального державного історичного архіву України у Львові [72].

² «Молот» і «Дзвін» – видані у Львові 1878 року І. Франком і М. Павликом збірники, які містили низку художніх творів і статей видавців та інших авторів.

Це важливі відомості, які засвідчують, що вже в юнацькі роки свідомість та літературні уподобання П. Кирчіва формувалися під сильним впливом творчості, видань, ідей і самої особистості І. Франка та його однодумців. Ця обставина істотно позначиться на подальшій його життєвій долі й характері літературної творчості та суспільно-культурної діяльності.

Через недугу змушений був майже на цілий рік перервати навчання і повернутися до Корчина. Закінчив учительську семінарію в 1883 році і дістав свою першу посаду в селі Кимир поблизу Свіржа в Рогатинській окрузі (нині Перемишлянського району Львівської області, належить до Ушковичівської сільської ради), невдовзі перенісся до Брюхович коло Перемишлян (нині с. Брюховичі Перемишлянського району) і пропрацював тут кілька років. Невеличкої заробітної платні закинутого в глибоку провінцію учителя-початківця ледве вистачало на влаштування сякого-такого побуту і не ставало на бажані часописи, книжки, підручники для підготовки до кваліфікаційних педагогічних іспитів.

Згадував про це в листі з Брюховичів до І. Франка від 5 липня 1884 року, відповідаючи на пораду працювати над поглибленням літературної освіти: «Щодо студійовання всесвітньої літератури – то така річ: як був я у Львові – мав спосібність і читати; на селі – годі. Родина моя бідна, нас двох (маю брата богослова у Львові) удержувались самі, я тепер маю ніби якийсь кавалок хліба, однак потреби давніші, та й теперішні суть того рода, що мушу відмовити собі тої приятности купувати книжки, хоть як їх люблю, або пренумеровати відповідні часописи на якийсь час» [46, с. 43].

У листі до родини з того ж року скаржиться на побутові негаразди: «Тут мушу я бути і господарем, і господинею, слугою і паном. Мушу сам собі варити, прати, прасувати, шити, латати, стелити і все звичайне – як кожда порядна господиня, лиш я трохи непорядний, бо всього не вмію. Мушу учитися, але якось іде. Думав найняти кухарку, але хотіла зависоку для нього оплату. Та й як неодружений, мусів вистерігатися людського поговору».

У листах до І. Франка з Брюховичів у 1884 році писав про деякі свої літературні роботи – кілька віршів і, зокрема, поему «Хлібороб» з життя брата Олекси, записи народних пісень, оповідань та ін. [70, с. 410–413]. У листі до брата Костя від 13 лютого 1885 року значно доповнив цю інформацію. Повідомив, що написав оповідання «Панська правда – людська кривда», в якому мовиться про те, «як-то пани завше мають правду – чи то в суді, чи деінде, а бідні людкове не повинно погибають», зазначив, що вже кілька людей читало його в рукопису «і дуже сподобали собі» [59]. Також згадав, що працює над повістю «Хата під цвинтарем» і закінчує розпочатий ще в Корчині твір «з життя бідних учителів»; що одна його річ, опублікована в польському часопису «Głos Nauczycielski», і так сподобалася читачам, що її дослівно передрукувала щоденна польська газета «Kurjer Lwowski» [61].

У цьому листі розповідає П. Кирчів про свою активну громадську роботу, зокрема, засноване з його ініціативи місцеве учительське товариство («Кружок учительський педагогічний»), для якого йому доручено написати статут: «Мене тоє дуже тішить, що мій внесок прийняли і мене до комісії вибрали, бо я маю на цілі такі статuti випрацювати, щоб вони охопили і священників та зобов'язували уряджувати відчити (лекції. – Р. К.)

для народу з вечерками музикально-декляматорськими, а тим способом розбудимо життя в наших околицях. Я буду забирати якнайчастіше відчити для народу – і буду міг ширити гадку закладання читалень. Я при тім усім мушу бути дуже обережний, бо на мене бачну увагу звертають поляки і Рада шкільна» [61].

Останнє речення фіксує ту ситуацію, яка незабаром поведе за собою зливу доносів і урядових переслідувань, що посиляться на голову молодого вчителя. Місцевим польським чиновникам і поміщикам особливо не подобалося, що він веде просвітню роботу серед селян, засновує читальні, спонукає українську інтелігенцію до суспільно-культурної активності. Тому супроти неугодного учителя спрямовуються випробувані засоби: адміністративні переслідування, перенесення у ще глухіші місця праці, службові компрометації тощо. В одній із своїх кореспонденцій у петербурзькій польській газеті «Край» у 1887 році І. Франко писав про чергове переміщення народного учителя П. Кирчіва в «нагороду» за його ревну працю серед народу [76].

В автобіографії для О. Огоновського П. Кирчів вказав, що довелося йому «багато лиха» пережити за свій патріотизм і працю для народу. У вересні 1886 року власті перекинули його з Перемишлянщини в Рогатинщину до Підшумлянець (нині належить до сільської ради Старі Скоморохи Галицького району Івано-Франківської області), відтак – до с. Вишнів (тепер Луковець Вишнівської сільради Рогатинського району Івано-Франківської області): «В самім часі, коли треба було вибиратись з Брюховичів, померла мені найдорожча мати, відтак у кілька тижнів – батько. А матеріально був я так знищений, що навіть телеграм не мав чим оплатити, а не щоб на похорон поїхати. Мене огорнула така розпука, що я задумав був положити усьому кінець, та лиш добрі товариші – сусіди (учитель Михайло Головачак і товариш шкільний Омелян Майданний) якось розвели мене, взявши на якийсь час поміж себе. Однак на тім не кінець. Власті перевели в мене у Вишневі строгу ревізію саме тоді, коли я повернув з патентом кваліфікаційним зі Львова з іспиту, на котрий я страшенно витратився та ще добре задовжився, і хоч нічого не знайшли, вручив мені урядник староства зараз по ревізії (ревізія відбувалася серед ночі при кінці марта 1887 р.) декрет суспендаційний [звільнення. – *Р. К.*] з посади» [36].

Докладніше П. Кирчів описав перебіг цієї події і її причини у листі до редактора газети «Діло» Івана Белея від 23 травня 1887 року: «Якось погано не сходяться мої кінці до купи; от у марці сего року зложив я іспит кваліфікаційний, думав стало осісти в Вишневі, меж добрими трудящими, а навіть у високій мірі інтелігентними, люблячими просвіту людьми-селянами, для їх добра працювати. Вони й полюбили мене, прилягли до мене, просили Окружну раду шкільну, щоб виставила їх школу на конкурс. Та й я вже туй-туй досягав берега обома руками. Аж от нечайно Рада окружна під позорами будь-то би я виїжджав ночами кудись в цілі якихось пропаганд, [...] під позорами, що я займаюсь річами не приносячими школі жодного хісна, а через те й занедбую школу, і Бог знає якими там, усунули мене з посади, ба навіть з цілої округи рогатинської» [3].

Далі П. Кирчів повідомляє, що на його місце вже прислали молоденьку вчительку-польку, «котра й говорити по-руськи не вміє». Вважає, що головною причиною усунення його з посади є те, що громада полюбила його і пішла назустріч його просвітній роботі,

прилинула до заснованої ним читальні, передплаченої української газети «Батьківщина» і книжок. Що все це налякало владу, яка з подачі її функціонерів-поляків негайно потрактувала громадську діяльність учителя як протиправну «московську інтригу», як таку, що «бунтує люд».

Особливо відзначився в таких інкримінаціях, за словами автора листа, окружний шкільний інспектор поляк Подгаліч, який переслідував учителів-українців, всіляко припинював їх, дискримінував і без розбору називав тих, що намагаються щиро служити своєму народові, «москалями». П. Кирчів виявив рішучість боротися зі свавіллям таких урядовців і доводити свої права в судовому порядку та через пресу.

Отож, замість сподіваного посадового підвищення, на яке давали підставу складений фаховий іспит і здобутий з великими зусиллями та матеріальними видатками відповідний кваліфікаційний патент, дістав наказ про усунення з учительської роботи. І хоча в судовому процесі з Окружною шкільною радою в Рогатині вдалося йому добитися оправдання, все-таки його відправили на ще нижчу посаду позаштатного («над-етатового») учителя у Свіржу (нині село Перемишлянського району Львівської області).

Мізерна заробітна платня і дискриміноване становище були головною причиною того, що в січні 1888 року він без вагання прийняв запрошення переїхати до Чернівців для редагування газети «Буковина» – відразу після смерті її першого редактора (з часу заснування в 1885 році) визначного українського письменника Юрія Федьковича.

Аналіз змісту часопису переконує, що П. Кирчів, намагаючись вести його в дусі традиції славного попередника, все ж водночас доклав зусиль, щоб залучити ширшу аудиторію, збагатити інформацію з-поза меж Буковини та розповсюджувати газету і в інших регіонах України. Про це, зокрема, він писав у листі до І. Франка від 28 лютого 1888 року, запитуючи, кому можна висилати «Буковину» «на Угорщину (тобто, українцям у Закарпатті. – *Р. К.*) і в другі місцевості за границю (Україну, Росію і т. д.)». Інформував про намір розширити газету, перетворити її з двотижневика на тижневик, здобути більшу кількість передплатників з усієї України, щоб «чернівецькими русинами» більше зацікавилися в Україні і щоб буковинці більше знали про Україну [46, с. 44].

Уже в перші місяці редакторської праці П. Кирчіва при активній підтримці відомого філолога, професора Чернівецького університету Степана Смаль-Стоцького вдалося провести важливу реформу в «Буковині» – переведення часопису з етимологічного (історичного) правопису на фонетичний. У цьому «Буковина» значно випередила низку головних тогочасних галицьких українських часописів.

Перебуваючи в Чернівцях, П. Кирчів збирав матеріали про життя і творчість Ю. Федьковича, налагодив зв'язки з іншими літераторами і культурними діячами Буковини, побував у різних місцевостях цього краю [докладніше про це див.: 48]. У листі до І. Франка від 27 листопада 1888 року повідомляв, що добре пізнав суспільне і культурне життя Буковини, її населення, економічні відносини, «бо бував багато в краю, з'їздив та й сходив багато сторін», має багато знайомих, а тому міг би все це добре описувати [46, с. 417].

Однак праця П. Кирчіва в «Буковині» була недовгою – неповний рік. У листі до І. Франка від 3 листопада 1888 року він писав: «Я ніяким способом не годен вийти на

лад зі своїм редакторством. Платня моя дуже скупа, ну а жити, бодай хоть їсти, такій конче треба. Мені ж буквально не вистачає на їду. Бідуюв я учителем бувши, бідую і тепер, та хто знає, чи ще й не гірше?!» [46, с. 416].

Головною ж причиною залишення Чернівців були непорозуміння з консервативним керівництвом тутешньої української громади – фактичним власником газети – яке не погоджувалося з драгоманівсько-франківськими світоглядними орієнтаціями редактора і було незадоволене непоодинокими його публікаціями, цензурувало їх. «Повставала суперечка, – писав у листі до І. Франка від 27 листопада 1888 року, – бо мені систематично вичеркували хоть би такі вістки, які я репродукував з інших часописів. Я, отже, мусів піти, бо побачив, що вони самі хотят ся мене позбути. Я вже подякував за редакцію “Буковини”, бо мусів. Я не міг ніяк з ними згодитися...» [46, с. 416–417].

Кілька років пізніше в цитованому листі до О. Огоновського П. Кирчів лише лаконічно згадав про свою буковинську бувальщину: «Не хочу тикати мого прожитку в Чернівцях, бо се для мене вельми болоче. Я вернувся відтам по кількох місяцях скінченим скептиком...» [36].

Повернувшись до Галичини, П. Кирчів зіткнувся з труднощами щодо відновлення на вчительській посаді. Виявилося, що після його від'їзду до Чернівців Краєва шкільна рада розіслала в повітові ради розпорядження не приймати його на вчительську працю. В листі до І. Франка від 30 грудня 1888 року писав: «Поки що не маю ще жодного місця, а учительську посаду, кажуть, трудно буде тепер відзискати. Я, отже, хочу вступити до лісництва, та й зайшов уже до крєвняка на практику» [46, с. 418].

У процесі «практики», видно, зрезигнував з лісівництва, деякий час перебував у брата Богдара в с. Лисятичах біля Стрия, у знайомого інженера-будівельника Едмунда Солецького в Дрогобичі, допомагав йому редагувати часопис демократичного спрямування «Gazeta Naddniestrzańska», в якому друкували матеріали польською й українською мовами. Під осінь 1889 р. повернувся до Львова і завдяки допомозі Михайла Павлика, який «як міг» підтримав його в трудний час, дістав якусь дрібну канцелярську роботу, що давала сякий-такий дах над головою і змогу «станути міцніше на ногах» [37].

Перебивався журналістськими заробітками: при редакціях журналу «Учитель», газетах «Діло», «Народна часопись», «Батьківщина» та інших українських виданнях. У 1890, 1891 роках навіть підписував як відповідальний редактор відомий літературно-науковий і політичний журнал «Правда». Але ця журналістська робота не забезпечувала матеріальних життєвих потреб, а нерідко приносила й моральні розчарування. Особливо, коли стикався з лукавством і намаганнями різних зверхників друкованих видань диктувати йому свою волю і використовувати в своїх цілях.

Гірке розчарування виніс зі свого редагування «Буковини» і взаємин з чернівецькими «патріотами». «Волів би я жидам служити, як нашим патріотам», – скаржився в листі до І. Франка від 30 грудня 1888 року [46, с. 418]. Нарікання на лукавство непоодинокі з тих, котрі називають себе патріотами, відлунюють і в його автобіографії для О. Огоновського. Мовлячи про свою журналістську діяльність і довірливість, зазначив: «Пересвідчився я ще раз, що не завжди можна спускатися на сумління, на честь та на характер чоловіка, та що мій оптимізм і глибока довірчивість ведуть мене дуже часто на глибоку воду...» [46].

Тоді ж активізувалася громадсько-політична діяльність П. Кирчіва. Він – один із ініціаторів заснування у Львові 1890 року так званої «Русько-української радикальної партії». Про це згадував М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 21 травня 1891 року [58, с. 190–191].

На початку 90-х років йому вдалося поновитися на вчительській роботі. «От я при допомозі і пораді добрих людей дістався на учительську посаду, вправді лиху, та все ж не висить чоловік на химернім волоску ласки чи неласки приватного чоловіка» – писав у листі до О. Огоновського в січні 1893 року [37].

Зі згадок у листах і позначок у рукописах писань П. Кирчіва складається такий перелік місць його праці:

Село Яричів (тепер Старий Яричів Кам'янка-Бузького району Львівської області). У листі до І. Белея від 31 травня 1893 року писав, що це дуже занедбане село, прибите польськістю і москвофільством, скаржився на дуже мізерну заробітну платню, яка не дозволяє йому навіть передплатити українську газету.

У 1894 році він на вчительській посаді 5-класної школи в містечку Перемишляни (нині районний центр Львівської області). У відділі «Хроніка» журналу «Зоря» за 1895 рік (№ 16. – С. 320) читаємо повідомлення, що учитель школи в Перемишлянах Павло Кирчів планує видання журналу «Дім і школа. Місячник педагогічний, присвячений справам домашнього виховання та справам народного шкільництва». Але цей проект не був реалізований.

З листів і друкованих у пресі кореспонденцій видно, що П. Кирчів і далі посилено займався в тих місцях, де учителював, громадською роботою, організовував селян, місцеву інтелігенцію, залучав їх до діяльності в осередках “Просвіти”, до активності на користь української справи під час виборів та інших громадсько-культурних і політичних акцій, намагався подолати провінційну інертність і байдужість інтелігенції. У листі до І. Белея від 7 червня 1895 року писав, що в Перемишлянах і в цілому повіті дуже занедбане громадське життя, а місцева влада, складена з поляків, вороже настроєна до будь-яких проявів українства [49].

Свої критичні дописи до преси друкував здебільшого без підпису або під псевдонімами. Однак влада здогадувалася, хто їх автор і платила йому своїми способами – частими переміщеннями у все глухіші і віддаленіші та найменш оплачувані кутки. У 1896 році П. Кирчів уже учителював у селі Присівці коло Зборова (тепер Зборівського району Тернопільської області). Тут познайомився з дочкою управителя місцевої школи. У листі до поета і відомого згодом українського вченого – академіка АН УРСР Василя Щурата від 19 травня 1898 року¹ писав: «Дня 24 н. ст. мая (в саму Зелену неділю) буде моє вінчання о 8 год. вечером в церкві в Присівцях коло Зборова. Зборів – послідня станція, до Прис[івців] ще лиш три кілом[етри] дороги. – З панночкою Йосифою Марією Яворською, дочкою учителя. Ви, сли собі пригадуєте, замовились давно за **дружбу**, ну і додержуйте слова! Сли зможете прибути і послужити мені, так сей час давайте знати

¹ Цей та ще один пізніший листи П. Кирчіва до В. Щурата збереглися в домашньому архіві родини Щуратів. Їх мені показав і дозволив зробити відписи син ученого, літературознавець, тепер уже покійний Степан Щурат.

до мене до Присовець хоч би й телеграфічно, бо я там буду вже в четвер». В. Щурат перебував у той час у Відні, то ледве чи зміг бути на весіллі.

Восени 1900 року зазнав непоправної втрати – смерті улюбленого брата і порадника Богдара. Як видно із листування, йому випало зайнятися справами хворої дружини померлого і його малолітніх дітей, а також упорядкуванням літературної спадщини Богдара: «...всьо вимагає перегляду, упорядкування та якого-такого ладу», – писав у листі до І. Франка від 28 жовтня 1900 року [46, с. 420].

А в той же час Одісея традиційних переміщень опального народного учителя продовжувалася й далі. У 1900 і на початку 1901 року він значиться на учительській посаді у селі Озерянка (тепер Зборівського району Тернопільської області), а вже в листопаді 1901 року писав листа до І. Франка зі Струтина Нижнього (тепер село Нижній Струтьєв Рожнятівського району Івано-Франківської області) [46, с. 421]. Тут він дістав учительську посаду з допомогою шкільного інспектора українського культурно-освітнього діяча отця Василя Навроцького. Це констатував П. Кирчів у листі до І. Белея від 16 квітня 1903 року: «Я від півтора року проживаю в Долинщині в Струтині Нижній під Рожнітовом (така пошта Рожнів), зайнятий яко правлячий учитель при школі чотириклясовій, завдяки інспекторові о. Василеві Навроцькому (братові покійного Володимира), котрий щиро попирає мене, – та що він годен вдяти. Одначе я завдячую йому все, чого до тепер дослужився, бо він підніс мене (хоч се мені цілком правно належалося) до найвищого степеня платні у тій нашій найнижчій (IV) клясі. Але бачу, що і він, хоч як умірковано і обережно всьо робить, не по рожах ступає на своїм становищі... У нас, де інспектором поляк, – робить усе інспектор, а де інспектором русин (українець. – *Р. К.*), то вирішує все староста...».

Як видно з цього листа, село подобалося П. Кирчіву своїм підгірським крайобrazом і чистим повітрям. Найбільше, мабуть, тим, що нагадувало йому рідний Корчин. Але й тут недовго дали йому побути. Помимо доброї волі інспектора, староста розпорядився інакше і, мабуть, головню завдяки старанням місцевих москвофілів, яким учитель-демократ і патріот став на заваді у їхній розтлінній антиукраїнській роботі серед селян.

У цитованому листі до І. Белея повідомляв, що парохом цього села є колишній учитель релігії львівських шкіл, москвофіл Йосиф Гоцький, який ліквідував читальню «Просвіти», заснувавши натомість москвофільську читальню Качковського, але й тут вкрай занедбав просвітню роботу. За словами з листа, «...стероризував людей, здеморалізував за півтора року так, що читальні нема ніякої (до Качк[овського] ніхто не хоче ходити ані читати!), люди стали йому наперекір запиватися, битися, процесуватися і т. д.

Взагалі, у нас кацапня піднесла чоло, розгорнула свою деструктивну роботу і страшенно шкодить народові на дорозі правильного поступу. Є се язва, яку хіба сам чортяка для народу руського придумав. Се зрадники, яких хіба ніяка нація не стерпіла б між собою. Нам поляки і сотної части не наносять такої шкоди, як кацапня. Се люди без чести, без совісти, і без всяких благородніших інстинктів. А прецінь є у нас ще люди, котрі їм улягають або думають о консолідації».

Наводжу ці слова як доказ принципово непримиренного ставлення П. Кирчіва до галицького москвофільства і як один із аргументів зазначеного припущення, що

москвофільські верховоди села, зокрема його парох, приклали руку до того, щоб позбутися несумісного з їхніми поглядами й опозиційно налаштованого до їхніх діянь учителя. Окрім прихильного ставлення до нього шкільного інспектора, вони знайшли підтримку у вищих владних чинників і доп'яли свого. Наче на підтвердження цього звучить рефлексія в листі про взаємодію влади і її польських функціонерів з «кацапами» в антиукраїнських акціях.

У 1905 році П. Кирчів уже працював у с. Ланчині (тепер Надвірнянського району Івано-Франківської області). Тут він написав «Школярський гімн», датований 4 серпня 1905 року і присвячений «о. Василеві Навроцькому, інспекторові шкіл народних» [6, Арк. 274]. Взорований на віршово-ритмічний лад і мелодію популярного в той час сокільського маршу («Соколи, соколи, ставаймо в ряди» Я. Ярославенка), бадьорий і гарно скомпонований «Школярський гімн» скоро набув поширення, друкувався в шкільних читанках і пісенниках, нерідко і без імені автора.

Десь на початку другої половини першого десятиріччя XX століття шкільна влада призначила П. Кирчіва управителем народної школи в селі Курники Яворівського повіту (тепер Яворівського району Львівської області). У 1940 році це село потрапило до території новоствореного радянськими «визволителями» військового полігону і як населений пункт перестало існувати.

У листі до брата Олекси П. Кирчів так характеризував це село: «Наша околиця – глуха, лісиста, рівна, піскова і низинна». Відраджуючи братові посилати до нього хвору дочку Мариню, вказував: «Така околиця робить здорового чоловіка задумливим, меланхолійним, тужливим, – а що ж казати о чоловіці хворім?.. Наша сторона належить до так званих **малярничних** (хворобливих), ...тут частими є такі річі, як тиф, шарлатина, коклюш і всякі недуги шкірні не переводяться». Про «ласкаве» наділення посадою в цім селі не без іронії зауважує: «Там, у Львові, знали, де мене дати, не можучи мене законно покарати!»¹.

У листах згадував, що ніяк не може звикнути до цього місця праці і старається «за всяку ціну відси видобутися і пхатися десь тамтуди ближче гір»². Але змушений був тягнути воза там, де запрягли, і терпіти різні пакості шкільних зверхників. Так, у листі до брата Олекси від 25 березня 1909 року повідомляв, що цього року вже два рази мав службову перевірку («дисциплінарку») з приводу того, що як керівник школи хотів привести до належної дисципліни підлеглу йому учительку-польку. Учителю перевели в інше місце, але вона задля помсти затіяла судову тяганину з різними звинуваченнями і значними для нього фінансовими витратами [61].

У збережених листах простежується жвавий зв'язок з родиною, особливо корчинською, житейськими справами якої глибоко переймався і намагався всіляко допомагати. Не покидав і громадської культурно-освітньої роботи. Заснував у Курниках читальню «Просвіти» і був її незмінним головою аж до смерті. Його знали в Яворові і на Яворівщині як активного громадсько-культурного діяча. В некролозі на його смерть газета «Діло» зазначала, що покійний був «заступником голови політичного товари-

¹ Виписки зі збереженого фрагмента листа з Курників без дати.

² Виписки зі збереженого фрагмента листа з Курників без дати.

ства “Селянська рада” в Яворові і брав завжди дуже живу участь у політичному житті повіту. Не було майже ніяких зборів чи там віча в Яворові, на яким не явився би та не промовляв. Його промови робили спеціально на селян велике враження. Покійний був також одним з основателів Яворівської української гімназії і належав до всіх українських товариств у Яворові» [17].

Помер у Курниках 12 квітня 1916 року від плямистого тифу. У некрологах відзначалося, що багато натерпівся він під час війни¹. Докладніших відомостей стосовно цієї зауваги не маємо. А похорон так описаний: «Похорони покійного відбулися в Курниках 14 квітня при співучасті українського священства, інтелігенції з Яворова та повіту і місцевого населення. Над домовиною промовляв в церкві місцевий парох о. крилошанин Жолевич, який підніс великі заслуги Покійника, передовсім для місцевого населення. Відтак на цвинтарі прощав покійного іменем Яворівської політичної організації і товариства «Селянська Рада» адвокат д-р Роман Секела, який зазначив, що з покійним сходиться до могили праведник, котрий клав душу за свій нарід, зріс між ним і для нього безкорисно працював ціле своє життя. В імені учительства промовляв п. Онуфрій Власійчук. Представивши ціле трудолюбиве життя Покійника, жалів, що так скоро, в силі віку зійшов блаженної пам’яті Павло Кирчів до могили. Поховано Покійника серед плачу і ридання народу, якого був правдивим батьком і опікуном»².

На початку 90-х років минулого століття, коли відкрилася можливість побувати на території Яворівського військового полігону, у товаристві священника Української Греко-Католицької церкви в Яворові Петра Зеленьюха, наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, уродженця цього краю Євгена Луня та ще кількох місцевих громадян автор цих рядків відвідав місце, де було колись село Курники – з надією, що може вдасться знайти якісь сліди по П. Кирчіву, бодай на цвинтарі. Однак полігон докорінно стер усе, що було пов’язане з буттям тут колишньої людини, – навіть могили. Там, де був цвинтар, о. Петро відправив панахиду. Так на місці загубленої могили Павла Кирчіва ми змогли помолитися і пом’янути Його Пам’ять.

* *

*

Окрім учительювання, громадської і журналістської діяльності, життєва путь П. Кирчіва була тісно пов’язана і з літературною творчістю – поетичною, прозовою, перекладацькою, а також зі збирацькими народознавчими зацікавленнями. Розпорошений у різних галицьких і буковинських періодичних та неперіодичних виданнях останніх десятиліть XIX – початку XX століть цей доробок залишається незібраним, невивченим і взагалі маловідомим. У науковій літературі маємо про нього лише окремі зауваги і загальні характеристики.

У згадуваній автобіографії для О. Огоновського П. Кирчів зазначив: «Кар’єру свою писательську розпочинав я, як звичайно, від поезії, однак мало що де друкував, хоч

¹ Некрологи були надруковані також у львівських газетах «Свобода» (1916, № 18), «Народне слово» (1916, 20.IV), чернівецькій «Буковині» (1916, № 20, 13.IV), «Українському ілюстрованому календарі “Просвіти” на рік 1917» (Львів, 1917).

² Діло. – 1916. – № 102 (20.IV).

збірка їх у мене є досить чимала». І ще такий штрих: «Стихи розпочав я ще писати в Деревни у брата Тимка, коли мене огорнув сум серед лінових рівнин за горами любими» [38]. Отож, уже в хлоп'ячі роки розганяв віршуванням тугу за рідними горами. Але в доданому до цієї автобіографії списку своєї друкованої письменницької продукції віршів значиться небагато. Чомусь не вказані і деякі такі, які вже були на той час опубліковані. Очевидно, самокритично ставився до своєї поезії, тому подав лише ті поетичні твори, які вважав кращими.

Першим у цьому списку фігурує вірш «Воскресна пісня» зі зазначенням у підзаголовку «Присвячую Іванови Франкові», надрукований у газеті «Буковина» за 1886 рік під псевдонімом «Павло Маланич». Це один із перших (якщо взагалі не перший) творів з присвятою І. Франкові. Незважаючи на те, що І. Франко своєю «строгою критикою» рукопису згадуваної поеми «Хлібороб» дуже охолодив поетичні амбіції П. Кирчіва, останній з юних років і до кінця життя з незмінним пієтетом і повагою ставився до нього, вважав його своїм духовним наставником і непорушним авторитетом. Виразні рефлексії такого ставлення звучать і в змісті вірша, в якому автор звеличує пробудження народу і його воскресну пісню.

Уже на початку своєї редакторської праці в «Буковині» надрукував у цьому часопису вірш, присвячений пам'яті Юрія Федьковича, – «Соловій. Грудка на могилу Ю. Федьковича», в якому також наголосив на головному завданні поета – будити народ і кликати його до праці та відстоювання свого рідного і своїх прав.

Виразною суспільною і культурно-виховною спрямованістю ідейного змісту відзначається й низка інших віршів, надрукованих у 80–90-х роках. Боєм і драматизмом звучить цикл поезій, у яких мовиться про вимушену заокеанську еміграцію галицького селянина, його безпросвітню працю на землі і злиденне напівголодне існування, недолю його дітей... і водночас райське, сите життя панів-нероб («Усі дивуються мені...», «От, діти, ми голодні...», «За що на мене кара?...», «Привіт білому гостеві»).

У збірці рукописів П. Кирчіва збереглися чорновий і чистовий автографи, мабуть, не друкованого його вірша «Єретик я?!», в якому висловив своє критичне ставлення до несправедливостей суспільного устрою:

Єретик я, бо мисль моя соколя
З-під світла в тьму глядить,
І зрить, кого гне кривда та недоля,
Та хто кого за чуб держить [6, арк. 293, 296].

Чимало віршів П. Кирчіва, що з'являлися на сторінках львівського гумористичного часопису «Зеркало» під псевдонімами «Павло Перчик», «Перчик», «Глум», «Кусіка», – відповідно до характеру цього видання було написано у розважальному плані – «для забави». Хоч непоодинокі з них заторкують і серйозні громадсько-політичні та культурні справи, висміюють, сатирично викривають несправедливі суспільні відносини, громадську інертність інтелігенції, москвофільське ренегатство, політичний опортунізм і прислужництво поневолювачам: «З теки Павла Перчика» («Зеркало», 1889, ч. 5), «Ми льояльні» («Зеркало», 1890, ч. 11), «Відкрите письмо до Амана Мардотея» («Зеркало»,

1890, ч. 14), «Ідолопоклонникам» («Зеркало», 1892, ч. 10), «Скорпіони» («Зеркало», 1892, ч. 22) та ін. Навіть свою трансформацію вірша Ю. Федьковича «Дезертир» («Розстріляти мня ведете?») скомпонував так, що вона зазвучала як сатира на угодовство і зрадництво в політичному житті Галичини: «Silentium – хрунь має голос» («Зеркало», 1890, ч. 14).

Вірші П. Кирчіва нерідко грішать риторикою, публіцистичною оголеністю і поетичною недосконалістю, але в актуальній заангажованості ідейного змісту їм не відмовиш. Непоодинокі зворушують експресією і щирістю авторського настрою, відзначаються поетичною вправністю. Ось фрагмент із скарги селянина на свою долю і несправедливість суспільного устрою:

Я знаю, що не всі повірять та що мій жаль обернуть в гріх,
А той, що голоду не знав, що ситий все, хоч сам нероба,
Той висміє мене, така вже доля хлібороба;
Або ж сама судьба моя не робить з мене сміх?!... [31].

Вірш «Коляда руським родинам від Товариства “Просвіта” у Львові» відзначається урочистою святковістю і теплотою побажань українським родинам:

Щастя й гаразд Вам, мир в вашій хаті:
Най добро всяке спливає,
Наша родино, любенькі браті,
Най про все лихо й не знає,
Щоб недостатків не зазнавати:
Радуйся, радуй, руськая Мати! [60, с. 5].

Цей вірш кілька разів передруковували в різних часописах і шкільних читанках.

Добре вдавалися П. Кирчіву вірші для дітей, які публікували в журналі «Дзвінок» та інших часописах. Їм притаманні знання дитячої психології, грайлива образність і щирість, легкість і простота поетичного виразу з елементами звуконаслідування й алітераціями («Куряча пісня», «Сороки»).

Вірші П. Кирчіва не викликали якогось помітного відголосу в сучасній йому літературній критиці, зате більшу увагу останньої привернула його проза.

Одним із перших його друкованих прозових творів було гумористичне оповідання «Іван та пан (народна поговорка, написав Павло Маланич)» в газеті «Буковина» за 1886 р. Воно написане в дусі народних гуморесок про панську і «хлопську» правду та про різні смішні пригоди дотепного Івана-фірмана зі своїм паном у дорозі. У розважальному на перший погляд веселому сюжеті виразно зазначені і соціальні акценти: пансько-селянський антагонізм, згадка про руйнівні для селянина надмірні податки. Використовуючи народні оповідання про розбійників, автор не оминув нагоди зазначити, що останні «від багатів беруть, а бідним дають».

У своєму нарисі історії української літератури І. Франко згадав «одно оповідання» П. Кирчіва, надруковане в літературно-науковій збірці «Зерна», що була видана в Чернівцях 1888 року [71, с. 357]. Йшлося про оповідання «Мала похибка», яке розпо-

чиналося такими словами: «Один великий пан, з великою кишеною (кишені в нього були десять раз більші, як голова!), казав одному учителеві, що учителі – то хробачки, котрих кожний пан одною ногою роздавати може. Та хто би цьому не вірив? Лиш оком зиркни на пана, то і без міри зробиш із нього 5 найгрубших учителів...» [22, с. 57].

Далі ця теза розкривається розповіддю про те, як сваволею одного з таких панів та його владних покровителів було цілковито знівечене життя сільського вїта і його сім'ї, який намагався чесно служити громаді і цим не вгодив місцевому можновладцеві. «Мала похибка» – це «помилково» приписані війтові кошти громадських розходів – зловживання, через які було зруйноване його господарство і відбулося ув'язнення.

Автор назвав це оповідання в підзаголовку словом-новотвором «селівка». Очевидно, на означення його змісту – з сільського життя. Кілька оповідань з таким означенням бачимо і в його збірці «Бодаки», виданій у Львові в 1890 року [2]. Це оповідання «Голод», «Надія хлопська» і «Чудаки». Ще одне оповідання «Благополучно» в цій невеличкій збірці має підзаголовок «Подорожнє дзеркало».

Означення «селівка» не прижилося в літературній термінології. І сам автор, як видно з його подальшої літературної практики, не відстоював буття цього новотвору. Але це слово, як і забарвлення мови творів непоодинокими бойківськими й іншими галицькими лексичними та фонетичними діалектизмами засвідчує намагання автора внести щось своє в літературний досвід.

«Картини» з галицького життя у збірочці «Бодаки» (це слово – бодак, літературне – будяк – також подане тут у бойківській діалектній формі [56, с. 62]) не припали до вподоби владі. Відразу після виходу з друку книжка була «skonфіскована», як зазначив П. Кирчів у списку своїх творів для О. Огоновського [34]. Про цю конфіскацію львівської прокуратури повідомляла газета «Діло» (1890, ч. 106, 24.V, с. 3 («Новини»)). Відомий український бібліограф Іван Левицький також зазначив при описі цього видання у праці «Матеріали до української бібліографії» (Львів, 1911, т. 3, с. 58, № 1251): «Отся книжочка заборонена в Австрії».

В українській галицькій пресі того часу промайнули згадки про авторське судове оскарження офіційної заборони книжечки «Бодаки» [див.: 13]. Однак, попри ці заходи, конфіскація не була знята. І публікація залишилася фактично невідомою в літературі. Про неї не знаходимо жодної згадки в літературно-критичних оглядах і в пізніших історико-літературних працях. Знаю тільки два збережені примірники цієї раритетної книжечки: один з колишньої бібліотеки Товариства «Просвіта» у Львові з дарчим написом автора, другий – з бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, на обкладинці якого, до речі, також чітко рукою зафіксований факт заборони. Нині обидва ці примірники містяться у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

Конфіскації виданих книжок були не такими вже частими в конституційній Австро-Угорщині. То чим же викликала заборонну санкцію ця невеличка книжечка? В офіційному формулюванні її звинувачували в «порушенні громадського спокою». Але докладнішу відповідь дає хіба зміст самих оповідань.

Кожне з них відображає певні актуальні аспекти суспільного життя Галичини останніх десятиліть XIX століття. Домінуючою в усіх чотирьох «картинах», зокрема

в трьох «селівках», є тема селянського безталання з «маленькими нивками і великою нуждою», нестатками, голодними людьми, непосильними податками, лихварськими боргами, екзекуторами та іншими лихами. Драматизм вихоплених з життя сюжетів поєднується з гірким гумором, іронією-сміхом крізь сльози, а нерідко і з їдкою викривальною сатирою, спрямованою проти винуватців суспільної несправедливості і зла: влади, яка турбувалася, головню, про благонадійність мислення і настроїв підданих монархії і закривала очі на їхні біди і потреби; чиновної братії, що з останнього обдирає селянина, розтринькувала, розкрадала мізерні крихти, виділені для порятунку вмираючого з голоду хлібороба; проурядової і так званої ліберальної преси, яка, воюючи з соціалістами й описуючи пишні розваги можновладців, не помічала щоденного драматизму життя простих людей тощо.

Змістом оповідань розкривається і смисл самої метафори, винесеної у заголовок книжки. Будяки – це «пани у високих кріслах» та ласа до легкої наживи згряя в «урядових шапочках», це панки-«демократи», що галасливо «вболівають за народ», а насправді залишають його беззахисним і безпорадним у лабетах злиднів, безправ'я і безпросвіття, це легіон сільських п'явок, лихварів, корчмарів, секвестраторів, що присмокталися до живого тіла трударя, випивають з нього рештки сил та руйнують його матеріально і морально.

Все це не белетристика, а відлуння, віддзеркалення того, що було і що насправді відбувалося в житті. Скажімо, оповідання «Голод» основане на враженнях, які виніс автор з охопленої цим лихом рідної Сколівської Верховини наприкінці 80-х років. Йому напевне належить і анонімно надрукована стаття «Біда в Скільщині» з підписом «Корчин 29 грудня 1889 р.», в якій ідеться про неврожай і голодування людності краю [57]. Мабуть, не випадково була і близькість з цією публікацією датування оповідання: «Львів. 22 марта 1890» [2, с. 27]. В оповіданні чітко наголошено, що народна біда спричинена не тільки стихійним лихом, але й злочинною безтурботністю і зlodіяннями влади.

А таких непривабливих моментів, у яких влада могла пізнати себе і дії своїх функціонерів, які недвозначно звучали осудженням і обуренням, у «картинах» збірки чимало. Тому й зрозуміло, чому офіційні чинники побачили в цій скромній книжечці певну загрозу для «публічного спокою» і постаралися перепинити, перервати її дорогу до читачького загалу.

Актуальні суспільно-політичні і соціальні мотиви виразно відлунюють і в сюжетах інших оповідань, нарисів П. Кирчіва, що друкувалися в галицьких і буковинських періодичних виданнях – часто під різними псевдонімами й алонімами, розкритими в його листуванні. Низку своїх псевдонімів він розшифрував у листі-автобіографії до О. Огоновського. Зокрема, і підпис «П-о Полажин» під кількома оповіданнями у львівській газеті «Народна часопись».

Тут особливо вражає драматизмом оповідання «Божечку ласкавий, як страшно!» [15], в основі сюжету якого трагедія селянина, що, фанатично захищаючи своє право на шматок землі, помилково вбиває свого єдиного сина. Центральною постаттю оповідання «Чудна Парашка» [15] є бідна сільська вдова, яку безкарно кривдить нахаба-війт. Через надзвичайну доброту, безпорадність й уповання у всьому на Божу справедливість

її назвали «чудною». Недоля селянської сім'ї, в якій чоловік у п'яній люті жорстоко вбиває матір своїх трьох дітей, змальована в оповіданні чи, радше, невеликій повісті «Над йорданським прорубом» [14]. Говорячи про цей твір, О. Огоновський зауважив, що в ньому помітна схильність автора до сенсаційності сюжету [55]. Твір вражає моторошною трагедійністю.

Тут же історик української літератури згадав і кілька «картинок ідилічних, подекуди вдатних», що їх змалював П. Кирчів [55]. Мав, мабуть, на увазі передусім оповідання «Туркавши», яке в 1890 році було надруковане в журналі «Зоря» [24; 25; 28; 30]. Цей твір назвав й І. Франко у «Нарисі українсько-руської літератури» до 1880 р. (Львів, 1910, с. 338). У ньому справді чимало місця займають ідилічні описи природи погідного літнього ранку над Гнилою Липою. Автор виявив тонку спостережливість у змалюванні природного довкілля, добре знання його флори і фауни та пройняте ліризмом живописання. Герой оповідання – сільський учитель – на тлі цієї ідилії і власних любовних переживань не залишається байдужим до соціальної недолі селян. Його глибоко обурює легковажна «неточність» повітового лікаря («щепаря»), який змусив зібраних селян пів літнього дня чекати на його приїзд для проведення обов'язкового щеплення дітей, брутально познувався над невинною сільською жінкою.

Це оповідання особливо яскраво виявляє схильність П. Кирчіва-белетриста до ліричних рефлексій і філософських медитацій над проблемами буття і несправедливостями облаштування цього світу, впливами матеріальних і духовних чинників, природного і надприродного життя долі людини. В його сюжеті бачимо звертання до традиційних народних уявлень, вірувань, цитування народних пісень, віршів Т. Шевченка тощо.

У змісті деяких оповідань виразно проступає адресована селянському читачеві агітація до організованості, гуртування в «Просвіті», до поліпшення економічного становища шляхом розгортання кооперативного руху, закладання по селах громадських крамниць, удосконалення господарювання. Такою є, зокрема, оповідка «Завернув з дороги» [59], сюжет якої є одним із зразків такої агітаційної прози на користь самопомочі і самоорганізації сільських громад.

Оповідання «Найда» [12] – про пса, який вірно служив панові і кривдив простих людей та якого у відплату викинули на старість з двора, – прозора алегорія, пересторога тим, що прислугуюють сильним цього світу і чинять шкоду іншим.

Живо, з добрим знанням і літературним хистом змальовані в оповіданнях П. Кирчіва народний побут і звичаї, в яких відлунюють етнографічні особливості його отчого краю і місцевостей, де він учителював. Так само пильною увагою до місцевих говіркових особливостей позначена і мова та побутово-мовленнєвий колорит персонажів його оповідань. Уважною авторською спостережливістю та реалістичною живописною виразністю відзначається оповідання «Соловейко» – з побуту типової єврейської родини галицького села [16].

З добрим літературним смаком і хистом написані особливо етнографічно-побутові образки «Святий вечір», «Великдень» і «От як петрували», сюжети яких основані на матеріалі з рідного села і навіть з автобіографічного родинного досвіду. У двох перших

оповіданнях традиційне відзначення у селянській родині і громаді найбільших християнських празників подано крізь призму сприйняття їх обрядового дійства дітьми.

Оповідання чи, властиво, нарис «От як петрували» може бути залучений до достовірних етнографічних джерел про традиційне відзначення на Бойківщині пастушого дійства на свято Петра і Павла.

* *

*

Спеціальної уваги заслуговує шкільна, педагогічна тема в громадсько-організаційній і літературно-публіцистичній діяльності П. Кирчіва.

Практичну учительську роботу він, як уже згадувалося, поєднував із організаційними заходами серед учительства на місцях з метою спільного захисту своїх професійних прав і соціального становища, поліпшення стану народної освіти, підвищення фахової підготовки сільських педагогів і залучення їх до просвітньої й громадсько-культурної діяльності серед народного загалу. Цим питанням були присвячені його виступи на різних учительських зібраннях, конференціях, а також у багатьох публікаціях у пресі, зокрема в органі Українського педагогічного товариства – журналі «Учитель», який з 1889 року виходив у Львові як двотижневик.

У своєму зверненні «До братів, учителів», надрукованому на перших сторінках першого номера «Учителя» за 1890 рік [64]¹ П. Кирчів говорив про завдання і роль трудівників освіти для піднесення добра свого народу і суспільства взагалі. І хоч, – зазначив він, – «нас не оцінено так, як би ми хотіли, нас не поставлено на той щабель, котрий нам посеред других кляс належиться», ми повинні робити все, щоб поліпшити долю і піднести культурний рівень нашого народу. Наголошував, що учительство повинно стати впливовою суспільною силою, має об'єднуватися в товариства і гуртки та піднімати свою освіту, бо «не може бути добрим учителем той, хто сам по скінченню своїх фахових студій даліше нічого не читає і не учиться».

Концепт важливої суспільної ролі учителя, зокрема українського, є домінантною ідеєю вірша П. Кирчіва «Просвітителям» [68, с. 2].

На сторінках «Учителя» та інших видань П. Кирчів виступав зі статтями, оглядами на педагогічні теми, друкував нариси й оповідання з життя сільської школи, учителів і учнів, оснований зазвичай на досвіді його власної педагогічної праці. Як видно з цих публікацій, він уважно стежив за тим, що робилося в сфері шкільництва в Галичині, в Україні взагалі і в інших країнах. У полі його уваги був розвиток європейської педагогічної думки, кращі здобутки й ідеї якої пропагував і намагався освоїти та розвинути на українському ґрунті.

Особливу увагу звертав на питання виховання і навчання дітей та молоді у школі й сім'ї, забезпечення їхнього фізичного і духовного розвитку та достатньої підготовки до практичних житейських потреб і функцій. Вважав дуже важливою з цього погляду, крім цілеспрямованої в цьому напрямі роботи вихователя й учителя, роль самостійного читання дітей. Тому вже у зв'язку з першим роком видання заснованого у Львові 1890 року журналу «Дзвінок» для дітей і юнацтва вважав за потрібне відгукнутися

¹ Це звернення передруковане і в «Учителі» за 1902 р. (ч. 1, с. 3-6).

статтею «Лектура для молоді», в якій дав критично-аналітичний огляд надрукованих у цьому виданні матеріалів [66, с. 67–70; 67, с. 120–123; 65, с. 200–204].

Зразковими з виховного погляду назвав, зокрема, вміщені в журналі твори Леоніда Глібова, Бориса Грінченка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Івана Франка. Вперше опублікованого тут «Лиса Микиту» так, приміром, оцінив: «З більших праць містить “Дзвінок” “Лиса Микиту” в переробці славного нашого писателя Івана Франка. Під кожним поглядом високо артистична тота праця, легонька складом стиха, плавна природною ритмікою і римом, розкішна і гармонійна в слові, – вийшла окремою книжкою і стала цінним набутком в руській літературі. Імена звірят, які подавав перекладаць в руській переробці і щасливо дібрана форма надають цій переробці ціху індивідуальної оригінальності твору. Словом, “Reinecke Fuchs” в переробці Франкового Лиса Микити під кожним взглядом – знаменита річ!» [65, с. 203]. Це фактично перший у критиці відгук про цей твір І. Франка.

Але головне місце в згаданій обширній статті посідають теоретико-методологічні судження, пов’язані з обговорюваною темою. Автор наголошував, що виховання і навчання не можуть бути самоціллю – лише для того, як звичайно вважається і підкреслюється, – щоб бути моральним і грамотним, «ученим», «стати добрим і пожиточним членом суспільства, громадянином краю і держави з почуттям громадянських обов’язків». Особливо важливим є, щоб навчання, освіта полегшили життя людині, допомагали, як у Америці, прийти до добробуту, хоча б «роздобути собі кусень хліба»: «Школа, як і всяка наука, повинна відповідати потребам конкретного життя, щоби притягала до себе маси, які борються за своє існування тяжкою працею; **повинна учити способів легшого здобування засобів для екзистенції**» (виокремлення шрифтом автора. – *Р. К.*) [66, с. 67–68].

І виховання має бути не заради абстрактної моральності і щоб підготувати покірного законопослушного обивателя, а передусім для формування свідомого, критично мислячого громадянина, здатного відрізнити правду від неправди, моральне від неморального, усвідомлювати, що «кожний чоловік **має право жити** і має право жадати від суспільності, щоби дозволила йому добувати собі чесним способом средства до життя» [66, с. 68].

Саме в цьому напрямі, як зазначив автор, повинна бути побудована вся виховна шкільна система, якої має дотримуватися учитель: «Не дресувати дівчака, а розвивати в нім самосвідомість, здоровий розсудок; не мучити його над зазубрюванням і плавним рецитованням зладжених на одне копито моралістичних коників..., а розширювати круг його відомостей матеріалами практичними, потрібними в житті; запізнавати з тим, з чим він не раз зіткнеться або об що спотикнеться, щоб до цього підготуватися; випосажувати дівчака, оскільки це лиш можливо, завчасу в школі правдиво моральними засобами, щоби міг вибороти собі і забезпечити кусник власного хліба» [66, с. 69].

Найважливішим завданням школи вважав навчити її вихованців самостійно мислити, застановлятися над питаннями життя, без чужої принуки «судити, розсуджувати, робити заключення і рішати». Тільки таким способом можливе, на думку автора, по-

ступове формування «свідомого, морального чоловіка». І в цьому напрямі повинно бути зорієнтоване також позашкільне читання молоді [66, с. 69–70].

У своїх педагогічних роздумах автор має на увазі передусім реальний стан і потреби української школи й української молоді. Не маючи можливості говорити прямим текстом, усе ж досить виразно розвивав думку, що від недостач і хиб казенного шкільництва суспільство повинно своїми силами і засобами рятувати «бодай будучі покоління», дбати про піднесення рівня освіти своєї молоді, формувати її характер, волю, мораль, готувати до активного і свідомого життя.

Ці дидактичні концепти П. Кирчів обґрунтовував не тільки даними педагогічної практики, а й досягненнями новочасної європейської педагогічної думки і психології. Наскільки він був заглиблений в осмислення цих питань свідчить, наприклад, його студія «Сучасна психологія» [44], в якій, покликаючись на праці авторитетних європейських учених, простежив шлях розвитку психології від метафізичної складової філософії до дуже важливої самостійної наукової галузі з раціональним позитивістським спрямуванням. Звернув увагу, що емпіричні й теоретичні дані цієї науки дають мотивації для усунення застарілих методів шкільної практики навчання і виховання, суттєвого удосконалення її, особливо у сфері духовного розвитку дітей та поліпшення змісту шкільних підручників.

До напрацювань новочасної педагогічної науки, психології і фізіології П. Кирчів часто звертався і в інших своїх статтях, пов'язуючи їх з актуальними реаліями галицького шкільництва, зокрема стану шкільної освіти в українському селі. Він констатував шкідливість для фізичного розвитку дітей поширеного в сільських школах навчання письма на графітних табличках, вказував, що в здебільшого темних шкільних приміщеннях писання на темних табличках призводить до надмірного напруження ока дитини й ослаблення очного нерва. Крім того, таблички негативно впливають і на якість письма учнів [45].

Тут і в низці інших своїх публікацій він наголошував, що школа в жодному разі не має спиняти розвиток фізичних сил дитини, шкідливо впливати на формування її духовності. Особливу увагу звертав на початкову освіту, яка не повинна робити труднощів дитині, відлякувати її від школи, учителя, а, навпаки, має стати для неї максимально привабливою і цікавою. У цьому зв'язку категорично заперечував будь-яке насильство над дитиною, її лякання і фізичне покарання.

Добрі знання з психології дали можливість П. Кирчіву фахово проаналізувати специфіку навчання і педагогії у львівському «заведенні» (школі-інтернаті) для сліпих [42]. Він звернув увагу, що незрячість впливає на душевний стан дітей, розвиває їх особливу чутливість і вразливість, незвичайну пам'ять й інтелектуальність, та що ці якості повинні бути конче враховані в системі навчання і виховання цього закладу. Наголосив, що цивілізована Європа, яка кидає величезні ресурси «в ненаситну пашу мілітаризму», мала б більше старатися для полегшення долі калік та інших нещасних людей.

У статтях і дописах П. Кирчіва, які друкували в галицькій пресі здебільшого з псевдонімами й анонімними підписами, мовилося про різні недоліки в сільському шкільництві, владні порушення шкільного законодавства, невлаштованість навчальних

приміщень, приниження і кривдження учителів. Не залишаються поза увагою автора і факти легковаження учителями своїх обов'язків стосовно сумлінного навчання дітей та піднесення просвіти й свідомості сільських громад. У кореспонденції «Зі Скільського», надрукованій з підписом «Колиоко» (один з псевдонімів П. Кирчіва) у демократичному двотижневику «Gazeta Naddniestrzańska» (виходив з 1884 року у Дрогобичі, містив матеріали польською і українською мовами), розповідав про конфлікт громади з учителем, який тримає з панським двором, зверхньо ставиться до селян й ігнорує місцеву читальню «Просвіти». Село і учитель не названі, але зі змісту видно, що йдеться про ситуацію в рідному селі автора – Корчині [23].

У цьому ж виданні П. Кирчів писав про незадовільне обладнання приміщень сільських шкіл, низький стан фахової підготовки деяких учителів, мізерну оплату учительської праці, про потребу оживлення діяльності сільських шкільних рад, які повинні істотно впливати на роботу школи і за наданими їм повноваженнями можуть навіть домогтися заміни учителя, який негативно зарекомендував себе в очах громади [53; 75].

У листі до І. Франка від 30 жовтня 1896 року прихильно відгукнувся про статтю Бориса Грінченка «Яка тепер народна школа на Україні», надруковану в журналі «Житє і слово» за 1896 рік (т. 5, книга 4 і 5), критично зауваживши при цьому, що погляди і висновки автора про виховання «не зовсім щасливі і надто залежні від західних теоретиків, зокрема Дістервега і Фіхте» [46, с. 419–420].

Шкільні теми й ідеї він розвивав та ілюстрував у сюжетах своїх оповідань і нарисів. Усі вони основані на реаліях шкільного життя в Галичині останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ століть, на власному досвіді сільського учителя автора і його колег. Головними героями цих творів є здебільшого учень – сільська дитина і учитель. Белетристична трансформація реального подійного і прототипного матеріалу сюжетів зазвичай охоплює їхнє відповідне психологічне наświetлення та поєднання з певними виразно зазначеними суспільно-політичними світоглядними засадами і педагогічними поглядами. Домінантними в них є демократична позиція автора і його сповідування передових педагогічних постулатів. У них багато автобіографічного, багато типових моментів з побуту, переживань і настроїв сільської дитини.

Головно, крізь призму сприйняття дитини малює початок її шкільного життя в оповіданні «Чого я ішов до школи». У центрі твору сільський хлопчина, якому минуло шість років і який дуже боїться школи. Але вже перший шкільний день з ласкавим і мудрим «професором» (учителем) подолав його упереджений страх, він полюбив школу, свого учителя і конче хоче пізнати ту правду, за яку замучили Ісуса Христа.

Наголошувані в статтях на педагогічні теми думки про особливу вразливість дитячої душі і потребу учителя відповідно зважати на це та спрямовувати розвиток уяви учнів у потрібне русло, не допускаючи перевантаження і загострення її надзвичайними враженнями та переживаннями, яскраво проілюстровано сюжетами його белетристичних творів. В оповіданні «Лихі духи» він показав шкідливий вплив на духовний і фізичний розвиток дитини гіпертрофованих уявлень про духів. Школярник настільки перейнявся роздумами про духів, настільки болісно переживав свій дрібний проступок, що важко занедужав.

У «психологічному образку» «Він помер» туга за померлим під час пошесті в селі товаришем і хворобливі уявлення про зустріч з ним у потойбічному світі призводять до важкої недуги хлопчика і смерті.

Гарний психологічний малюнок сердечного приятелювання двох школяриків накреслений в оповіданні « $7 \times 9 = ?$ ». Сюжет розвиває й ілюструє думку про потребу пильної уваги вчителя до духовного стану учня й недопустимість грубого ставлення до нього, зокрема фізичного покарання.

Цикл новел «Шкільні образки» фіксує типові епізоди з життя сільської школи. Автор показав недовір'я селян до школи і неохоче посилення до неї своїх дітей, намагання всілякими способами «відкрутитися» від цього обов'язку. Розповів про невеселий початок кар'єри молоденької учительки з міста в сільській школі, невміння оволодіти увагою учнів та про те, як досвідчений і доброзичливий старший колега уміло виручає її з того клопоту.

Шкільні оповідання П. Кирчіва відзначаються цікавими реалістичними сюжетами з відображенням у них характерних реалій з життя галицької сільської школи, учителів і учнів. З особливим психологічним заглибленням автор змалював малих героїв своїх оповідань – школярів. Він добре знав побут сільської дитини, розумів її душу і як педагог та літератор намагався оберегти її від ударів лихих обставин життя і невмілих педагогів. Його письменницька схильність до психології дитинства добре виявляється і в невеличкому образку «Ластівка».

А на загал, варто зазначити, що статті і розвідки П. Кирчіва на шкільні й педагогічні теми, його публіцистичні виступи про стан народної школи в Галичині і становище сільського учителя, а також белетристичні конотації цієї тематики – це достовірний і цінний пізнавальний матеріал до опрацювання історії українського шкільництва в Галичині. Вже навіть на основі побіжного ознайомлення з цим матеріалом дослідник небезпідставно зарахував П. Кирчіва до «представників демократичної педагогічної думки» своєї доби [1, с. 80].

* *

*

Майже цілковито невідомою залишається діяльність П. Кирчіва як перекладача з чужих літератур. Висвітлення цієї частини його творчої біографії утруднене, головне, тим, що переклади з інших літератур друкувалися здебільшого в українській галицькій періодиці дуже часто без підпису перекладача або позначені псевдонімами чи криптонімами. Приміром, його переклад популярної свого часу повісті «Задля святої землі. Стежка перед хатою» польського автора Ігнація Мацейовського (псевдонім «Север», 1839–1901) була спершу надрукована 27 подачами у львівській газеті «Народна часопись» (1891, чч. 72–108) без зазначення перекладача. Ім'я останнього оприлюднене щойно в книжковому виданні української версії цього твору [62]. Окремою книжкою вийшов і переклад П. Кирчіва повісті польського письменника Каєтана Абгаровича (псевд. “Абгар Солтан”, 1856–1909) «При стрілецькій ватрі» [63]. Попередньо цей переклад також друкували в «Народній часописі» (1891, чч. 245–265, 15 подач).

Низку перекладів вказав П. Кирчів у списку своїх друкованих праць, доданому до цитованої автобіографії для О. Огоновського. Це, зокрема, новели угорського письменника, співця національно-визвольної боротьби Мора Йокаї (1825–1904) «Партія шахів» і «Вернувшись домів», надруковані в «Народній часописі» в 1891 році (відповідно чч. 178–179 і 241–244). Переклад першої підписаний криптонімом “Н. Н.”, а другої – згадуваним псевдонімом «П. Полажин». Ніяк не підписаний вказаний у цьому списку переклад оповідання «Яблінка» Жіля Лерміна («Народна часопись», 1891, ч. 75).

На основі згадок у листуванні встановлено переклади П. Кирчіва оповідання класика французької літератури Альфонса Доде (1840–1897) «Коza Сегена» («Діло», 1893, ч. 150), новели відомого норвезького письменника Бернсона Бернстієрна (1832–1910) «Загадка» («Діло», 1893, ч. 51), оповідання визначного російського письменника Володимира Короленка (1853–1921) «Ніч перед Великоднем» («Діло», 1892, ч. 67).

Є відомості про переклади П. Кирчіва оповідань класика чеського письменства Яна Неруди (1834–1891) «Сільський музика» і «В гостинниці». Але встановити точно, коли і де вони друкувалися, поки що не вдалося.

В інформації для О. Огоновського П. Кирчів зазначив, що разом з братом Богдаром переклав з німецької мови оперету «Бідний Джонатан» австрійського композитора Карла Мілльокера [35]. Наприкінці 1892 року цей твір був поставлений на сцені українського галицького театру [див.: 74, с. 102–103, 112]¹. Напевно для українського театру орієнтував П. Кирчів і переклад відомої драми «Нора» Генріка Ібсена (1828–1906), з якого серед його рукописних матеріалів зберігся лише заголовний листок: «Нора або Лялькаря. Дія в трьох відмінах Генрика Ібсена, на руське перевів Павло Кирчів» [9].

Згадаємо і дотепне оповідання П. Кирчіва «Буквар на страшнім суді», скомпоноване, як він зазначив у підзаголовку, в дусі німецького гумориста Моріца Сафіра (1795–1858) [21].

Названо і згадано далеко не все з перекладацького доробку П. Кирчіва. Докладний перегляд української галицької преси останніх десятиліть XIX – початку XX століть напевно розширив би відомості стосовно цієї теми. Дивно, що дослідники українського перекладу залишають поза увагою не тільки праці П. Кирчіва в цій царині, але й багатьох інших перекладачів і взагалі великий відповідний матеріал на сторінках української галицької, буковинської і закарпатської періодики, який досі не має навіть належного бібліографічного обліку.

Свого часу критика звернула увагу на переклади П. Кирчіва – навіть, можна сказати, більшу, ніж на його оригінальні писання. У повідомленні газети «Діло» (1892, ч. 18) з приводу появи українською мовою повісті «При стрілецькій ватрі» відзначено «добрий переклад» цього твору Павлом Кирчівим, який він «присвоїв нашій літературі».

У відгуку відомого українського галицького культурно-громадського діяча і літератора Василя Лукича (Володимира Левицького) на переклад повісті Севера «Задля святої землі. Стежка перед хатою» наголошувалося, що це один з найкращих творів польського письменника і що його український переклад «вийшов гладкий і старанний, мова (при узглядненню навіть локального провінціалізму – мазурського) – чиста і

¹ Цей автор вказує лише на одного перекладача («...у перекладі Кирчова» – с. 102).

гарна...». І у висновку: «Отсим виданням шановні перекладчик і видавець збагатили нашу перекладну літературу, за що усякий любитель рідного письменства скаже їм щире спасибі» [27].

Згадка про врахування в мові перекладу локального мазовецького колориту мови оригіналу стосується намагання перекладача передати цей колорит з допомогою українських говіркових елементів. Це зазначив П. Кирчів і в коротенькій післямові «Слово від перекладця», надрукованій на останньому нумерованому листку книжкового видання перекладу повісті Севера.

Уважне ставлення до авторської мови бачимо і в перекладі повісті А. Солтана «Пристрілецькій ватрі». П. Кирчів зберіг притаманні їй численні гуцульські слова і вирази, а в кінці книжки на чотирьох нумерованих сторінках подав їх змістовне тлумачення і пояснення у спеціальному словничку.

Це цікаві моменти, які показують поважне ставлення перекладача до справи донесення до українського читача не тільки змісту, а й стилю і мовних особливостей тексту оригіналу. Дослідники історії українського перекладу і перекладознавці повинні звернути увагу й на цей досвід перекладацьких підходів та пошуків.

* *
*

І ще декілька зауваг до згадуваних вище народознавчих зацікавлень і практик П. Кирчіва.

Увага до народного побуту, звичаїв, обрядів, пісень, мови, вірувань, світоглядних уявлень тощо добре простежується в його оповіданнях, картинах, віршах, публіцистиці. І особливо засвідчена в листуванні та збереженій рукописній спадщині П. Кирчіва. У збірці його матеріалів, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, виділяється чимала група записів народних пісень, зроблених рукою П. Кирчіва і зібраних від інших збирачів [5; 7]. На основі датування непоодиноких із цих записів видно, що народні пісні він збирав з юнацьких років. Найраніші збережені записи позначені серпнем 1881 року. Вони зроблені в Корчині «від Мами» і від інших членів родини. Згодом такі записи він вів і в різних місцях своєї учительської праці.

Уже в першому своєму листі до І. Франка від 10–11 квітня 1884 року, прохаючи уважного критичного прочитання рукопису його поеми «Хлібороб», він жартівливо додав: «За тоє я дам Вам дарунок: кільканайцять людських пісень. Деякі навіть і цікаві, бо в моєй присутности, оскільки мені здається, творились, а я їх вірно записав. Пришлю, лиш поперепишу. Маю також деякі записки звичаїв новорічних – повиншувань і т. д. І то пішлю» [46, с. 410].

У наступному листі до того ж адресата від 30 квітня 1884 року, відповідаючи, очевидно, на нагадування І. Франка щодо обіцяних йому фольклорних та етнографічних матеріалів, П. Кирчів писав: «Всьо пришлю, лиш трошка часу, бо того є чимай, чимай, те треба якось по-люцьки зробити» [46, с. 411]. Ще через якийсь час у супровідному листі від 5 липня 1884 року до висланих І. Франкові записів, оправдуючись, що нагальні учительські справи не дали йому змоги зробити це раніше, подав цікаві нотатки до

цих матеріалів, зазначив, що від мами записав оповідання про панщину і може зібрати матеріали про дрібну, так звану «ходачкову» шляхту та ін.

В архіві І. Франка зберігся запис П. Кирчіва кількох українських пісень з позначкою «від Юлії Маланич з Вирова» і датуванням 1881 року [32]. «Маланич» – один з псевдонімів П. Кирчіва. Хто така Юлія Маланич з Вирова (тепер село Кам'янка-Бузького району Львівської області)? У 1881 р. П. Кирчів ще навчався в учительській семінарії і з біографічних даних не відомо, як він міг тоді побувати в цьому селі, і де зустрів Ю. Маланич, прізвище якої використав згодом як псевдонім. Це залишається нез'ясованим.

Важливіше те, що, надсилаючи І. Франкові записи пісень, вважав потрібним подати відомості про їхнє походження. Це цікаві варіанти відомих баладних сюжетів: «Зайди, зайди, місяченьку за нову комору» (милий намовляє милу відсунутися від нелюбого чоловіка, щоб убити його), «Ходжу, нуджу та й думаю, що далеко любку маю», «Гей, попід гай, попід гай, зелененький, Там збирала дівчинонька льон дрібненький» (дівчина просить не віддавати її за пияка), «Там під лісом, там під лугом, оре милий новим плугом», «Гей, чабане, чабане! Файні коні маєш. Чом не сієш, не ореш? На що їх тримаєш?», «Гей там козак по Самбори ходи, кониченька за поводи води», «Там дівчина на гриби ходила, В темнім лісі, в гаю заблудила» (дівчина приносить козакові його дитину).

У листі, датованому 30 грудня 1888 року, інформуючи І. Франка про зібрані під час редакторства в Чернівцях відомості про Ю. Федьковича і свої літературні праці останнього часу, які нема де друкувати, додав: «Маю також деякі матеріали етнографічні і економічні з життя буковинського і гуцульського народа, – також не знаю, що з ними робити. Хіба по-польськи писати» [32].

Етнографічні і фольклористичні записи посилав І. Франкові, який у непоодиноких місцях своїх праць використовував їх і згадував ім'я збирача. Приміром, у розвідці «Кошут і кошутська війна» І. Франко навів українську пісню про цього одного з керівників революційних подій в Угорщині 1848–1849 років, зазначивши, що текст цієї пісні записав П. Кирчів у Корчині 1881 року [20]. Його записи народних паремій використав І. Франко і в своїй знаменитій праці «Галицько-руські народні приповідки» (Львів, 1901–1910). Про причетність записів П. Кирчіва згадано і у відомому словнику Є. Желехівського [50].

Збережені матеріали засвідчують, що в народознавчих зацікавленнях найбільше привертала увагу П. Кирчіва пісні. Він записував різні їхні види і жанри, цитував у своїх творах, покликався у статтях і виступах.

В архіві зберігся рукопис незакінченої статті П. Кирчіва про українські народні пісні, їх прикметні особливості і надзвичайно важливу роль у національній історії і культурі. Починається оптимістичним епіграфом, взятим із народної словесності:

Ой велика руська мати,
Годна біду поконати.
Народна пословиця.

І далі: «Русин і пісня, – то тіло і душа, то живий організм і його психічний прояв. Ті два поняття так тісно поєднані з собою, що, нагадавши русина, годі забути о його пісні. Як

далеко сягають етнографічні границі великої України-Руси, так широко гомонить по полях та сіножатях, по оборях та по хатах в кожній порі року і дня мелянхолійна руська пісня: чи то при тяжкій мозольній праці, чи в часі випочинку, чи в свята, чи при нагоді важніших родинних подій та обрядів. А пісня тота тужлива та солодка і тиха, як натура руська, як тота грудь благородна і гуманна, що пісню на цей світ создала, а сумна та жалісна, як руська доля, що “стоїть над водою, та втирає си чорні очі хустков шовковою...”» [8].

Особливо захопили П. Кирчіва колискові народні пісні. Зі згадок у листуванні та в інших друкованих і рукописних матеріалах видно, що він мав намір підготувати окремий збірник українських колискових пісень. Для цього не тільки сам записував цей вид народної пісенності, але й заохочував інших збирачів фіксувати його зразки, виписував їх з різних друкованих джерел. Головно, на колискових піснях він робив наголос у відозві, надрукованій у «Буковині» 1888 року (ч. 5, 13 березня, с. 8): «До руських красавиць-патріоток, до любителів народної літератури руської удаємося з гарячою просьбою, щоб зайнялися ласкаво збиранням людських пісень колискових, які звичайно співають мами або няньки при колисці над присипляючими дітьми. Ласкавим збирателям, котрі нам свої збірки пришлють, не залишимо висказати прилюдної подяки або на жадане за відповідне число здібних пісень, вислати нагороду в книжках».

Уже через місяць у 7 числі «Буковини» (за 14 квітня, с. 7) писав: «На відозву нашу, поміщену в 5 числі “Буковини”, зглядом збирання народних пісень колискових, прислали нам свої збірки з Буковини Вп. панна Євгенія Ярошинська з Брідка і панна Л. Н. з Чернівців; Вп. панна Ц. Бурачинська з Криворівні і п. Сікорський з Відня, за що їм на сім місці сердечну складаємо подяку! Декотрі з тих пісень у збірничках Вп. пп. Ярошинської і Бурачинської суть дуже красні і цінні». Як приклад навів одну з пісень, яку записала Є. Ярошинська в селі Брідку на Буковині, в якій виразно відлунює дійсність панщизняного часу. Висловив сподівання, що «ся співаночка заохотить не одну руську красавицю до збирання тих народних скарбів колискових».

Тоді ж, у листі від 20 березня 1888 року писав Є. Ярошинській: «В таких іменно піснях скривається цінний скарб народної жіночої поезії, бо ж у них найкраще відданий весь трепет гарячого материнського серця, повного святих чувств любові до своєї ніжної слабосильної дитинки» [цит. за: 10, с. 15]. Він просив адресатку, щоб вона зацікавила й інших збиранням колискових пісень. А в листі до неї від 29 червня 1890 року ще і ще наголошував на цій темі: «Сам не знаю, якими словами начати Вам дякувати за прислані мені колісанки, за ці надцінні перли народної музи, якими Ви мене отсе обдарували. Велике спасибі Вам і Вашому таланові, що якраз без втоми та без знеохоти взялись Ви так щиро до сеї важної, хоч вельми трудної праці, із-під намулин часу відгрібувати скристалізовані народні сльози злиднів і недолі в надцінні жемчуги... Знаючи Ваші попередні заходи і щирі труди в тім напрямку, бачачи великі добутки тих заходів, я можу щиро і без облуди сказати: “Честь і слава Вам, Вашому таланові і Вашій невпинній праці!.. Із поміж зібраних мною колісанок Ваші найкращі”» [10, с. 15–16].

Це були дуже важливі для молодого двадцятилітнього української буковинської письменниці і початкуючої фольклористки слова підтримки і заохоти до праці.

У збірці П. Кирчіва колискових або, як він ще називав, «присипних» пісень [5],

окрім його власних записів і згадуваних записів Є. Ярошинської, Ц. Бурачинської, збереглися також фіксації Марії Попович з Чернівців, Анни Павлик з Косівщини, Наталії Бондарівни з Свистільників, «Марійки В. в Тлустім», Касі Шереметової (в Руднику Люцькім коло Лопатина), Вероніки Недопитальської, М. Рихвіцького. Нерозкритими залишаються ініціали збирачки «панни Л. Н. з Чернівець».

Варто додати, що П. Кирчів переписував ці матеріали, робив спробу їх групування за змістовими мотивами.

Підготувати і видати збірник українських народних колискових пісень йому не вдалося. Але його ініціатива щодо збирання матеріалу для такого видання і його колекція записів пісень цієї тематики це, без сумніву, вартісне напрацювання в українській фольклористиці. Його ім'я має підставу і має право бути згаданим у передісторії видання, яке зроблено щойно в новітній час у відомій академічній серії «Українська народна творчість» [11].

* *
*

Діяльна причетність П. Кирчіва до сучасного йому українського суспільного і культурного життя зафіксована в його дописах до газет, виступах на різних зібраннях, вічах, публіцистиці, статтях, рецензіях. Частково про це, зокрема стосовно суспільно-політичних і освітніх питань, уже згадувалося. Тут додамо ще деякі зауваги до його літературно-критичних і загальнокультурологічних виступів.

Особливо часто звертався у своїх працях до творчості Т. Шевченка, вважав його зразком народного поета, виразником дум і сподівань поневолених та знедолених людей, захисником їхніх прав. У збірці рукописів П. Кирчіва збереглися його виписки поезій Шевченка, зокрема густо записані з обох боків 3 аркуші текстів із празького видання творів великого поета України (1876 року) [9].

На основі зібраного матеріалу під час редакторської праці в Чернівцях додав істотні фактологічні й інтерпретаційні штрихи до біографії і характеристики творчості буковинського «Соловія» Юрія Федьковича [див.: 48].

Як високий зразок служіння письменника і громадського діяча своєму народові і загальному суспільному прогресу проходить у писаннях П. Кирчіва І. Франко. З ним він намагався бути співзвучним у своїх засадничих суспільних і естетичних ідейних концептах. Навіть у час офіційних гонінь на І. Франка він не вагався заявити про свою солідарність з його позицією. У сатиричному оповіданні «Благополучно» зі збірки «Бодаки» (1890) в іронізованні над панічним страхом австрійської влади перед імпортом російської революції сучасники недвозначно прочитували алюзію до подій літа 1889 року, пов'язаних з арештом І. Франка та М. Павлика враз із молодими членами Київської «Громади» Сергієм Дегеном та його юними сестрами, які приїхали до Галичини на екскурсію і відпочинок: «Головних ворохобників: двох революціонерів і трьох москалів замкнули на колодку і годують пшеничним хлібом, лущеном фасолем і дають читати набожні книжки; а їх небезпечних проводаторів – півтора-москальки, що говорили по-російськи, по-німецьки та по-французьки, грали на фортеп'яні і ходили купатися в гори, дадуть до дому поправи, межі проститутки. Скоро стане трошка

холодніше і сонце перестане пражити голови, пустять їх на волю, а для безпеки перед заворушеними людьми, вишлють їх під ескортою аж за границю нашої загроженої революцією вітчизни» [2, с. 14–15].

У статті про українського письменника Леоніда Глібова [41] високо оцінив його літературну творчість і громадсько-просвітню діяльність у Чернігові. Особливо відзначав його важливу роль у розвитку української літературної байки і як автора талановитих творів для дітей (поезій, віршованих казок, загадок і відгадок), у яких прищеплював юним читачам любов до природи, рідного краю, мови, вчив їх шанувати працю, наполегливо набувати знання і пізнавати навколишній світ. Як педагог, автор статті високо оцінив дидактичний смисл творчості Л. Глібова.

До столітнього ювілею народження одного з діячів українського національно-культурного відродження в Галичині – поета і прозаїка Миколи Устияновича П. Кирчів виступив зі статтею, в якій висловив цікаві думки про нелегку і непросту долю цього письменника і особливості його творчості [40]. Тут автор статті навів вартий уваги епізод про те, що син поета, відомий український художник і письменник Корнило Устиянович був притягнутий до судової відповідальності за те, що в написаному ним образі страшного суду в одній із церков у зображенні серед грішників, які там каруються, пізнав себе місцевий можновладний шляхтич.

Перу П. Кирчіва належить розповідь про священника Івана Волянського, який після закінчення теологічних студій у Львові і недовготривалої священничої праці в Галичині уже на початку української еміграції до Америки виїхав за океан для духовного обслуговування вірних Греко-Католицької церкви. Завдяки великій подвижницькій праці, талантові і послідовній вірності покликанню він зумів зорганізувати українську громаду в Америці і налагодити в ній надзвичайно потрібну релігійно-духовну і культурно-просвітню роботу [54].

Заслуговує уваги обширна стаття П. Кирчіва «Народний театр» [26]. Значна частина її тексту присвячена загальним судженням автора про місце і роль народного театру як «дзеркала життя народу, його почуття, стремління, бажань і всіх прикмет індивідуальних, якими будь природа, будь суспільні відносини його наділили»; про специфіку впливу театрального мистецтва на психіку людини, її виховання і піднесення загального культурного рівня. Але увесь виклад не залишає сумніву, що автор має на увазі передусім український галицький театр, зокрема, коли говорить про велику відповідальність у доборі репертуару і писанні п'єс для театру з наголосом, що твори лише для забави публіки не повинні мати місця в народному театрі, що постанови п'єс на сцені мають бути добре опрацьованими і з мистецькою грою акторів.

А взагалі в усіх цих авторських міркуваннях про головні завдання народного театру, покликання його бути «відкритою книгою життя для всіх – і письменних, і неписьменних», і в ній повинно бути показане те, що має «якнайбільшу вартість», передусім життя того народу, для якого повинна сцена служити, – виразно вчувається переклик з думками і головними положеннями статей і рецензій І. Франка стосовно українського галицького театру, його засадничого постулату про театр як «школу життя».

У кінцевій частині статті вже конкретно мовиться про досвід і реальні умови праці українського галицького театру і його творчих працівників.

Відгукувався П. Кирчів і на появу потрібних господарсько-економічних та історико-краєзнавчих публікацій. Позитивно оцінив видані в популярній серії «Просвіти» книжечки про першодрукаря Гутенберга та вченого і політичного діяча Джеймса Горфільда, а також дитячої ілюстрованої книжечки «Для забави» [39]. Вказував на потребу нести в народний загаль наукові знання з різних галузей, але подавати їх простою і зрозумілою мовою.

Питанням методики і стилістики популярних видань для загалу приділив значну увагу в рецензії на нарис про село Карлів (від 1947 року село Прутівка Снятинського району Івано-Франківської області), надрукований у газеті «Батьківщина» в 1890 році і виданий окремою книжечкою [43]. Рецензент вважав доцільним такий спосіб поширення і донесення до широкого читача потрібних знань. У цьому разі – про село, яке було у крайньому матеріальному і моральному занепаді, розоренні пияцтвом і лихварством, а завдяки цілеспрямованій наполегливій праці й організаційному талантові свого пароха – піднялося і невинно просувається дорогою розвитку. П. Кирчів радив якнайширше популяризувати цей досвід, оскільки він потрібний дуже багатьом галицьким селянам. І подібні отцеві Воеводці, віддані своєму народові священники їм надзвичайно потрібні.

Питання залучення українського духовенства до просвітньої діяльності особливо серед сільського простолюду, до вирішення актуальних економічних і моральних проблем українського села та щодо підготовки таких ідейних демократично і патріотично налаштованих священників порушував П. Кирчів у непоодиноких своїх виступах і белетристичних творах.

* *

*

І ще деякі зауваги про архів П. Кирчіва, матеріали якого використані в цьому нарисі. Сьогодні – це особистий фонд його імені під № 153 Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України – всього 500 аркушів [див.: 57, с. 68]. Становить дві папки (1 і 2), перша з них містить 20 справ (№ 1–20) і друга – 11 справ (№ 21–31). Матеріали у справах згруповані за жанрово-тематичним принципом.

Погрупування й опрацювання цього фонду відбулося вже в теперішньому Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. А потрапили сюди ці папери з колишнього архіву Наукового Товариства ім. Шевченка. Хто і коли передав їх до Товариства – немає точної відповіді. Очевидно, що після смерті П. Кирчіва це зробила дружина покійного або хтось із наближених до нього осіб. А оскільки це був воєнний і післявоєнний тривожний час, то й поступлення рукописів П. Кирчіва до НТШ могло відбутися зі зволанням, під час якого не обійшлося без певних утрат із цієї рукописної спадщини. Мабуть, у той час якісь приватні руки «пригорнули» і невиявлені досі листи І. Франка до П. Кирчіва. Явну втрату частин і фрагментів рукописів написаних праць засвідчують і збережені матеріали.

Що міститься в цих матеріалах? Це здебільшого рукописи недрукованих віршів, прозових творів, статей, різні авторські робочі замітки, записи і переписи народних пісень та інше. Так, у справі № 1 бачимо гарно написане оповідання «Бісик», на жаль,

без кінця – один із творів П. Кирчіва з проникливим зображенням характерів тварин. У справі № 2 – рукопис гуморески «Даремна хвальба», № 3 – нарис без кінця «Доле де ти?» – медитація в розвиток Шевченкової думки. Справа № 4 містить автограф оповідання «Злодій», написаного в Чернівцях з датою «у квітні 1888 р.» – твір з того тематичного ряду, що й оповідання «Хлопська комісія» І. Франка та новела «Злодій» В. Стефаника.

У наступних справах зберігаються психологічний етюд «Цвіти», новела «Лиха доля», обширний рукопис повісті «Обов'язок» без кінця з присвятою «Найдорожчому братові і опікунові молодих літ Богдарові». Зміст густо записаних з обох боків 34 аркушів збереженого тексту показує, що це твір з життя сучасної авторові української галицької сільської інтелігенції – духовенства і учителів. Автор розповідає про зіткнення в її діяльності народовської і москвофільської позицій, а також впливів молодого радикального руху, малює типові прояви і постаті цього руху.

Обширний рукопис повісті, озаглавленої «Пане, м'ясо дорого коштує», з прогалинами всередині і без кінця (справа 9) – це оригінальний твір з галицького учительського життя з цікаво розгорнутим сюжетом і різними типами учителів: відданих народній школі і просвітній діяльності серед селян та сірих виконавців службових обов'язків і байдужих до громадських справ запопадливих прислужників влади.

Гіркий біль над долею галицького села, розпиченого та морально і матеріально здеградованого чужинцями, бринить в оповіданні «Через першу чарку», рукопис якого також без закінчення. А починається він присвятою: «Моєму дорогому товаришеві і другові Михайлови Головачови, народному учителеві на спомин» з додатком листа, який варто навести як документ, що засвідчує типову генезу сюжетів белетристики П. Кирчіва:

«Дорогий мій!

Читаючи цю повістку нагани [пригадай. – Р. К.] собі той час, коли ми вдвох зайшли в затишне розсіле село Клишу¹.

День був чудний-пречудний: тихий легіт з-поміж зелених доокільних лісів віяв холодком на наші спітнілі лица, мерехтячі лучі сонця золотили надійні ниви, серед лісних прогалів зеленіла і запахами заносила трава, а життя природи, журчіння тихих ручаїв, щебети пташині, висвистування польових сверщків, лепетання листя ліщини, попід котрою в травах витріскував деркач, наводили на нас благість душевну, а околиця обнімала нас своїми зеленими рамами сугорбів неначе ворота райські. Здавалось, немов-то ось тут входимо в країну райську, в країну щастя, життя і безконечної радості!

Але, яка ж погана іронія! В тім одушевленню що ж ми застали та побачили серед того села, до которого увішли? Довкола похилені нужденні хати, вікна без шиб, плоти поламані, облетілі, в обійстях нехарно, пустки, визируюча безцеремонно нужда, а посеред села величава мурована корчма... перед нею – кам'яний хрест, знам'я терпіння... Довкола корчми, в порохах валяються поважні господарі – п'яні, без тямки; говорливі кумашки витягують пияцькі співанки, а поздовж улиці – обідрані, голодні діти, не миті, ні прибрані, ні причесані, хоч се ж святочний день! Жаль стиснув за серце... Чи пригадуєш собі, що Ти сказав тоді з благородним і повним жалю обуренням. Ось Твої слова:

¹ Назва села, очевидно, придумана, такої не знаходимо ні в давніших, ні в теперішніх географічних та адміністративних довідниках.

«Чого не доконали дикі орди бусурманів, турки і татари, чого не доконала неволя, закріпощення та потоптання людських прав середньовічними привілеями – того доконала жидова і її орудіє – горівка: винищили наш люд і матеріально, і морально!...». От на спомин тої хвили, і тої правди, яку Ти прорік у жалю, отсе Тобі образок від Твого Павла. 20 н. ст. січня 1887 р.» [69].

Характерне для белетристики П. Кирчіва писання з натури прямим текстом задеклароване і в перших рядках рукопису оповідання «Худобинна еміграція»: «Схоплене живцем з життя» [69, спр. 10].

Ця неприкрашена правда й гострі соціальні акценти були, мабуть, головною причиною того, що такі твори П. Кирчіва залишалися в рукописах, що їх, як він зазначив у листі до О. Огоновського, «ніхто не хотів печатати, а рукописи попропадали та позагирювались по наших редакціях...» [38]. Дуже можливо, що саме таких поневірянь з пошкодженнями і втратами частин тексту зазнали і ті рукописи, які тепер зберігаються у фондї письменника.

Тут містяться чорнові і чистові автографи низки віршів П. Кирчіва, з яких лише деякі були друковані, фрагменти його п'єс з життя галицького села й учителів, різних прозових творів, статей. Особливо вартісними є вже згадувані збірки фольклорних матеріалів і цитована незакінчена стаття про українські народні пісні.

Численні виписки з творів різних авторів, зокрема «Кобзаря» Т. Шевченка, конспекти українською і польською мовами з історичних і літературознавчих праць, нотатки з теорії віршування доповнюють певними штрихами життєписну і творчу силуетку автора. Написана на початку ХХ ст. (як видно з датування паперу) стаття «В який спосіб міг би учитель виробити собі довір'я в громаді і позискати її прихильність для школи» [69, пап. 2, спр. Арк.. 1–2] показує, що ця тема була в полі постійної уваги і роздумів П. Кирчіва. «Щоби позискати собі довір'я громади, учитель повинен і мусить стати приятелем-другом усіх своїх громадян», – такий головний концепт цих роздумів.

Згадані і розглянуті факти з життя, творчості і громадської діяльності П. Кирчіва – далеко не повний обсяг відомостей про нього. Напевно чимало з його писань ще залишилося невиявленими і невивченими. Але й те, що тут вказано, переконує, що був він неординарною особистістю свого часу, одним із тієї частини демократичної української галицької інтелігенції, що пішла за покликом І. Франка, прихилилася до суспільно-політичних і культурних ідей М. Драгоманова, М. Павлика та була в своїй громадській діяльності, літературній творчості виразником і континуатором цих ідей.

Як педагог-практик і мислитель, громадський діяч і літератор, він є однією з продуктивних позитивних постатей галицько-українського суспільно-культурного життя і поступу свого часу. Ця постать досі малознана, слабко вивчена і показана в науковій літературі. Саме тому приділено їй тут дещо більше уваги і місця. Сучасному читачеві варто було б представити хоча б вибране з літературного і публіцистичного доробку П. Кирчіва. Його писання – є документами свого часу, містять цінний пізнавальний матеріал про українську людину того часу, її буття, переживання і настрої, прагнення та змагання, щоб якось поправити те життя, змінити його на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баїк Л. Г.* За освіту для трудящих / Л. Г. Баїк. – Львів : В-во при Львівському державному університеті ім. І. Франка ; Видавниче об'єднання «Вища школа», 1983.
2. Бодаки. Кілька картин з нашого життя. Написав Павло Кирчів. – Львів : Коштом автора (з друкарні Товариства ім. Шевченка), 1890. – 52 с.
3. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд І. Белея. – Шифр 100. – № 1785.
4. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 2. – Спр. 23. – Арк. 3.
5. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 2. – Спр. 22, 25.
6. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 1. – Спр. 16. – Арк. 293, 296.
7. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 2. – Спр. 24, 25.
8. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 1. – Спр. 20. – Арк. 178.
9. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Фонд П. Кирчіва (№ 153). – Пап. 2. – Од. зб. 26.
10. *Гуць М.* Із фольклористичної спадщини Євгенії Ярошинської / М. Гуць // Народні пісні в записах Євгенії Ярошинської / упоряд., вступна стаття і примітки М. В. Гуця. – К. : Музична Україна, 1972.
11. Дитячий фольклор. Коліскові пісні та забавлянки / упоряд., примітки Г. В. Довженок, нотний матеріал підготувала К. М. Луганська. – К. : Наукова думка, 1984. – 472 с.
12. Діло. – 1890. – Ч. 126.
13. Діло. – 1890. – Ч. 133 (26.VI). – С. 3 («Новини»).
14. Діло. – 1893. – Ч. 58, 59, 61, 62, 63.
15. Діло. – 1900. – Ч. 268 (11.XII). – С. 1–2.
16. Діло. – 1900. – Ч. 274 (18.XII); Ч. 275 (20.XII); Ч. 276 (21.XII).
17. Діло. – 1916. – № 102 (20.IV).
18. Діло. – Львів, 1916. – № 102 (20.IV). – С. 3.
19. Енциклопедія Сучасної України. – Т. 13. – К., 2013.
20. Життє і слово. – Львів, 1894. – Т. 1. – Кн. 3. – С. 474–475.
21. (За Сафіром переписав Павло Кирчів) // Учитель. – Львів, 1896. – Ч. 22. – С. 337–342.
22. Зерна. Літературно-науковий додаток до «Буковини» за рік 1888. – Чернівці, 1888.
23. Зі Скільського (учитель і громада) // *Gazeta Naddniestrzańska*. – 1886. – № 4 (15.II). – С. 3–4.
24. Зоря. – Львів, 1890. – Ч. 15. – С. 230–233.
25. Зоря. – Львів, 1890. – Ч. 16. – С. 246–249.
26. Зоря. – Львів, 1890. – Ч. 23. – С. 365–367.
27. Зоря. – Львів, 1891. – Ч. 14. – С. 271.
28. Зоря. – Львів, 1891. – Ч. 18. – С. 276–278.
29. Зоря. – Львів, 1891. – Ч. 19. – С. 292–294.
30. Зоря. – Львів, 1895. – Ч. 19. – С. 292–294.
31. Ілюстрований народний календар Товариства «Просвіта» за 1896 р. – Львів, 1896.
32. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописів. – Фонд 3 (Франко). – № 4111. – С. 1–7.

33. Кирчів Костянтин // Енциклопедія української діаспори. – Т. 1. – Нью-Йорк – Чикаго : Наукове товариство ім. Шевченка, 2009. – С. 354.
34. *Кирчів П.* [Автобіографія]. – Арк. 105 зв.
35. *Кирчів П.* [Автобіографія]. – Арк. 106.
36. *Кирчів П.* [Автобіографія]. – Арк. 93 зв.
37. *Кирчів П.* [Автобіографія]. – Арк. 94 зв.
38. *Кирчів П.* [Автобіографія]. – Арк. 95.
39. *Кирчів П.* Два нові популярні видання «Просвіти» / П. Кирчів // Діло. – 1890. – Ч. 138. – 20 червня (2 липня). – С. 1–2.
40. *Кирчів П.* Микола Устиянович (В столітні роковини уродин) / П. Кирчів // Яворівський голос. – 1911. – Ч. 5 (15.XII). – С. 1–4.
41. *Кирчів П.* Піввікові роковини письменства (Леоніда Глібова) / П. Кирчів // Правда. – Львів, 1891. – Т. I. – С. 187–190.
42. *Кирчів П.* По іспиті в заведенню темних / П. Кирчів // Діло. – 1890. – Ч. 149. – 4 (16). VII; Ч. 150. – 5 (17). VII; Ч. 152. – 7 (19). VII; Ч. 156. – 12 (24). VII.
43. *Кирчів П.* Село Карлів колись і тепер. Матеріали подав Іван Сандуляк / упорядкувала і видала редакція «Батьківщини». – Львів, 1890. – 73 с. // Діло. – 1890. – Ч. 191. – 21. VIII (5. IX). – С. 1–2.
44. *Кирчів П.* Сучасна психологія / П. Кирчів // Учитель. – 1893. – Ч. 23 і 24. – С. 353–356; 1894. – Ч. 5. – С. 67–71; Ч. 7. – С. 101–106.
45. *Кирчів П.* Шкідливість камінних табличок / П. Кирчів // Учитель. – 1889. – Ч. 14. – С. 112–117.
46. *Кирчів Р.* Іван Франко і брати Кирчіви: листування / Р. Кирчів // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 229. Праці філологічної секції. – Львів: НТШ, 1995.
47. *Кирчів Р.* Один з подвижників (о. Богдар Кирчів) / Р. Кирчів. – Дрогобич : «Бойківщина», 1996. – 70 с.
48. *Кирчів Р.* Федьковичіана Павла Кирчіва / Р. Кирчів // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць на пошану проф. Богдана Мельничука з нагоди його 70-річчя. – Чернівці : «Рута», 2008. – С. 25–31. – (Слов'янська філологія ; вип. 394–398).
49. Листи П. Кирчіва до І. Белея зберігаються у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України під № 477.
50. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1886. – Т. 1. – С. VII.
51. Народ. – Львів, 1890. – Ч. 2 і 3 (1.II). – С. 22.
52. Народна часопись. – 1891. – Ч. 112 (31.V). – С. 1–3.
53. Наші школи // *Gazeta Naddniestrzańska*. – 1886. – № 5 (5.V). – С. 2–3. Підпис «Кп».
54. О. Іван Волянський // Батьківщина. – Львів, 1890. – Ч. 10. – 2 (14. III). – С. 130–132.
55. *Огоновський О.* Історія літератури руської / О. Огоновський. – Ч. III, 2 відділ. – Львів, 1893.
56. *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок. Ч. I / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984.
57. Особисті архівні фонди Відділу рукописів. Анотований покажчик. – Львів : Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, 1977.
58. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Т. 6. – Чернівці.
59. Різдва. – Львів, 1890. – С. 13–32.
60. Різдва. Подарок руським родинам / Зложив Павло Кирчів. – Львів : коштом і заходом Товариства «Просвіта», 1890. – С. 5.
61. Родинна збірка листів у Корчині.
62. Север. Задля святої землі. Стежка перед хатою / переклав з польського П. Кирчів. – Львів, 1891. – 82 с.

63. Солтан А. При стрілецькій ватрі. Переклав з польського Павло Кирчів. – Львів, 1891. – 84 с.
64. Учитель. – 1890. – Ч. 1. – С. 7–10. Це звернення передруковане і в «Учителі» за 1902 р. (ч. 1, с. 3–6).
65. Учитель. – 1891. – Ч. 13. – С. 203.
66. Учитель. – 1891. – Ч. 4–5. – С. 67–70.
67. Учитель. – 1891. – Ч. 8. – С. 120.
68. Учитель. – 1892. – Ч. 1. – С. 2.
69. Фонд П. Кирчіва. – Пап. 1. – Спр. 11. – Арк. 17–172.
70. Фонд П. Кирчіва. – Пап. 2. – Спр. 29. – Арк. 1–2.
71. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. – Львів, 1910.
72. ЦДІА України у Львові. – Фонд № 3с/309. – Оп. 1. – Од. зб. 2383. – Арк. 91/зв.
73. ЦДІА України у Львові. – Фонд № 3с/309. – Оп. 1. – Од. зб. 2383. – Арк. 92.
74. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький. – Львів, 1934.
75. Ще дещо о шкільній місцевій раді // *Gazeta Naddniestrzańska*. – 1886. – № 22 (15.XI). – С. 2. Підпис “П. К ...ів, учитель”.
76. I[wan] F[ranko]. List «Kraju» // *Kraj*. – 1887. – № 20. – 30.V. – S. 7.

*Стаття надійшла до редакції 20.12.2015
Прийнята до друку 27.12.2015*

ONE OF IVAN FRANKO'S CALL-UP

Roman KYRCHIV

*Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Prospekt Svobody, Lviv, 79000 Ukraine*

The research and memoir literature and various published documentary sources name Ivan Franko's contemporaries whom he – owing to his high talent, graphic example of extraordinary creative civil posture, and powerful influence – called for activity in various fields of Ukrainian cultural-enlightening and socio-political life.

There are many people from I. Franko's milieu whose activities have already been covered to a certain extent. However, many a personality among his adherents and followers, those who were his correspondents and assistants in various fields of work and acted in the force field of his ideas, still remain in the shadow and are hardly known. In connection with an in-depth study of Franko's biography, thousands of letters and other archival material relevant to his individuality, containing a pronounced factual specifics on the essential significance of the zeal of Franko's spirit are still awaiting researchers' attention. One of these lesser-known figures of Franko's call-up is, in particular, Pavlo Kyrchiv, a Ukrainian Halychyna teacher, writer, journalist and public figure active in the last decades of the 19th c. – early 20th c.

Keywords: Ivan Franko, detailed biography, Pavlo Kyrchiv.